

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.942

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/03>

Шабалін А.В.

Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Наукову статтю присвячено дослідженню питань пов'язаних із використанням електронних доказів в цивільному судочинстві України. Вказується, що брання Україною європейського вектору розвитку відкриває не тільки шлях до набуття державою членства в Європейському Союзі, а і необхідність запровадження європейських стандартів здійснення правосуддя, до яких належить і цифровізація. Зазначається, що, наразі, Об'єднана Європа займає одне із провідних місць щодо запровадження сучасних технологій в суспільне життя, це стосується і правової сфери. Про необхідність цифровізації європейського правосуддя говорилося ще у Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи від 28 лютого 1984 р. R (84) 5 «Комітет міністрів державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи»: «органи, що здійснюють судочинство – повинні мати в своєму розпорядженні найсучасніші технічні засоби для того, щоб вони мали можливість відправляти правосуддя найефективнішим чином, зокрема шляхом полегшення доступу до різних джерел права, а також шляхом оперативного відправлення правосуддя» Вказується, що наприклад, Естонії ще починаючи з 90-х рр минулого ст. активно проводилась цифровізація всього урядування, у тому числі і судочинства. Наразі в естонському цивільному процесі існує комплекс процесуальних норм присвячених електронному суду. Електронне доказування теж знайшло своє місце в цивільному процесі Естонії. Отже, електронний суд, які електронне доказування набуло своєї актуальності для українського правосуддя. Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» в Цивільний процесуальний кодекс України (надалі – ЦПК України) був внесений § 5, який присвячений питанню регламентації електронних доказів. Поруч із тим, зазначається, що ЦПК України не встановлює особливостей пов'язаних із процедурою використання електронних доказів при вирішенні цивільних спорів, за виключенням питання дослідження доказів судом (ст. 237 ЦПК України). Судова практика неоднозначно вирішує питання допустимості та належності таких доказів в процесі доказування, тому є доречним ознайомитися з специфікою дослідження електронних доказів в окремих категоріях цивільних справ. Наголошується, що судова практика також свідчить, про неоднозначність підходів відносно застосування електронних доказів при вирішенні цивільних справ позовного провадження, це, зокрема, стосується і подання до суду (учасникам процесу) паперової копії електронних доказів. За результатами наукової статті були сформульовані висновки теоретичного характеру, запропоновані законодавчі новації спрямовані на вдосконалення ЦПК України.

Ключові слова: цивільний процес, цивільне судочинство, електронні докази, доказування, використання електронних доказів, захист права інтелектуальної власності, речове право.

Постановка проблеми. У ході реалізації Судової реформи 2016–2017 рр у цивільне процесуальне законодавство України було запровадження

новий вид процесуальних доказів – електроні доказ (ст. 100 Цивільного процесуального кодексу України – ЦПК України [1]).

Відповідні зміни було обумовлені необхідністю осучаснення національного правосуддя, що пояснюється бурхливим розвитком ІТ- технологій, без яких сучасне життя є неможливим.

Іншим важливим моментом, у процесі зазначеного є те, що в сучасній правозастосовній практиці сучасні певні події знаходять своєї фіксації у веб-мережах, за допомогою окремих електронних пристроїв тощо.

Електронна інформація використовується у справах різних категорій, наприклад, у спорах пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності (порушення права в мережі Інтернет), захисті прав на земельну ділянку (межові спори), захисті інших речових прав ін.

Зрозуміло, що відповідна інформація може бути використання в судових процесах як доказ, а отже, повстала необхідність у процесуальному нормуванні такої інформації, процедури фіксації ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідженні природи електронних доказів, практик застосування приділяли уваги такі вчені, як: В. І. Бобрик, С. В. Васильєв, К. В. Гусаров, О. С. Захарова, М. Б. Зейдер, А.Ю. Каламайко, С. А. Чванкін, С.О. Чорний, А. В. Шабалін, О. О. Штефан та ін.

Не зважаючи на значний науковий інтерес питанню електронного доказування, існує необхідність як на теоретичному, так і практичному рівнях, дослідженні питань використання електронних доказів в цивільному процесі, питань пов'язаних із процедурою відповідного доказування.

Постановка завдання. Є дослідженням особливостей використання електронних доказів у цивільно-процесуальних провадженнях.

Обґрунтованість теоретичних положень і рекомендацій щодо подальшого наукового розроблення теми, а також достовірність результатів забезпечено використанням сукупності філософських, загально- і спеціально-наукових методів, що використовуються у правових дослідженнях. Як основний загальнонауковий метод застосовано діалектичний метод наукового пізнання, історико-правового аналізу.

Постановка завдання. Розглянути особливості електронного доказування при вирішенні окремих цивільних справ. На цій основі вдосконалення існуючих та вироблення нових доктринальних положень, запропонування рішень законодавчого характеру спрямованих на вдосконалення електронного доказування в цивільному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Обрання Україною європейського вектору розвитку, відкриває для держави не тільки шлях до набуття членства в Об'єднаній Європі, а і необхідність у запровадженні сучасних європейських стандартів у національну правову систему. Це стосується і правосуддя.

Як відомо, Європейський Союз займає одне із провідних місць у світі щодо втілення ІТ-технологій в правозастосовну практику. Отже цифровізація судочинства є одним із стандартів європейського правосуддя.

Про необхідність цифровізації європейського правосуддя говорилося ще у Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи від 28 лютого 1984 р. R (84) 5 «Комітет міністрів державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи»: «органи, що здійснюють судочинство – повинні мати в своєму розпорядженні найсучасніші технічні засоби для того, щоб вони мали можливість відправляти правосуддя найефективнішим чином, зокрема шляхом полегшення доступу до різних джерел права, а також шляхом оперативного відправлення правосуддя». Згодом відповідні рекомендації було сформовано у низці інших загальноєвропейських документів, зокрема: рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи: Рекомендація № R (95) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам відносно відбору, обробки, представлення та архівації судових актів у правових інформаційно-пошукових системах, була прийнята Комітетом Міністрів 11 вересня 1995 р. на засіданні № 534 заступників міністрів; Рекомендація Rec (2001) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови європейських судових систем та правової інформації в економічний спосіб, яка ухвалена Комітетом Міністрів 28 лютого 2001 року на 743-му засіданні заступників міністрів; Рекомендація Rec (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг із використанням сучасних технологій (ухвалена Комітетом Міністрів 28 лютого 2001 року на 743-му засіданні заступників міністрів); Рекомендація Rec (2003) 14 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам відносно функціональної та сумісності інформаційних систем у сфері юстиції – ухвалена Комітетом Міністрів 9 вересня 2003 року на 851-му засіданні; Рекомендація Rec (2003) 15 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо архівації електронних документів

у правовому європейському секторі, що була ухвалена Комітетом Міністрів 9 вересня 2003 року на 851-му засіданні заступників Міністрів, із відповідними додатками [1].

У контексті вищезазначеного, слід сказати, що серед держав-членів ЄС є ті країни, які займають одне із провідних місць в щодо цифровізації власної системи правосуддя. До таких держав можна віднести

Так, в Естонії ще починаючи з 90-х рр минулого ст. активно проводилась цифровізація всього урядування, у тому числі і судочинства.

Наразі в естонському цивільному процесі існує комплекс процесуальних норм присвячених електронному суду. Електронне доказування теж знайшло своє місце в цивільному процесі Естонії [2, с. 56–60].

Отже, електронний суд, які електронне доказування набуло своєї актуальності для українського правосуддя.

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» в Цивільний процесуальний кодекс України (надалі – ЦПК України) був внесений § 5, який присвячений питанню регламентації електронних доказів [3].

Відповідно до ч. 1 ст. 100 ЦПК України *«електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет)»* [1].

Втім надалі ЦПК України не встановлює особливостей пов'язаних із процедурою використання електронних доказів при вирішенні цивільних спорів, за виключенням питання дослідження доказів судом (ст. 237 ЦПК України).

Судова практика неоднозначно вирішує питання допустимості та належності таких доказів в процесі доказування, тому є доречним ознайомитися з специфікою дослідження електронних доказів в окремих категоріях цивільних справ.

Аналіз ст. 83 ЦПК України свідчить, що законодавець встановив загальні правила щодо подання судових доказів в рамках цивільно-процесуальної форми.

Так, відповідно до вказаної норми – докази подаються до суду: 1) через в суд; 2) одночасно з поданням позову та відзиву; 3) у випадках передбачених законодавством через канцелярію або безпосередньо в залі судового засідання [1].

Втім, більш питання процедури подання електронних доказів висвітлюється в Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах.

Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України від 20.08.2019 року, яка є на сьогодні чинною, регламентує реєстрацію як письмових, так і електронних доказів. Дану прогалину законодавець усунув, привівши в відповідність підзаконні нормативно-правові акти відповідно до змін, які відбулися в 2017 році. Згаданий вище акт відсилає до Положення про функціонування окремих підсистем ЄСІТС. Пункт 16 даного Положення передбачає подачу процесуальних документів та доказів в електронній формі. При цьому, включаючи вчинення процесуальних дій в електронній формі, все має відбуватись при допомозі системи ЄСІТС з використанням кваліфікованого електронного підпису, який відповідає власноручному. Проте аналіз даного документу дозволяє зробити висновок, що законодавець не передбачив детальний порядок реєстрації електронних доказів, як до прикладу речових [5].

На наш погляд положення вказаної Інструкції щодо питань подання доказів необхідно вирішити на рівні процесуального закону, а не підзаконного нормативно-правового акта.

У судовій практиці існують різні підходи відносно критеріїв оцінки наданих учасником(ками) процесу електронних доказів.

Так, Верховний Суд у постанові від 25.06.2021 у справі № 643/6581/19 взявши до уваги позиції минулих інстанцій, включаючи дослідження суду апеляційної інстанції, який на підставі належним чином оцінених доказів встановив, що приміщення, яке було предметом спору, фактично перебуває у володінні відповідачів беззаконних на це підстав, а тому правильно зробив висновок про виселення ОСОБА_2 із житла, оскільки право власності позивача підлягає захисту.

За результатом розгляду касаційної скарги суд зробив висновок, що посилення заявника на роздруківки листування у «Viber» не є належним та допустимим доказом на підтвердження укладення договору найму житла в розумінні статей 77–80

ЦПК України, а тому такі доводи є безпідставними [6].

У справі № 202/2965/21 від 17.01.2022, справа щодо стягнення банком коштів, вказав, що копія роздруківки інформації щодо листування з банком через використання месенджера Whats App, Верховний Суд, розглядаючи касаційну скаргу вказав у власному рішенні, що електронне листування, а саме його роздруківка, не може бути електронним документом (копією електронного документа) відповідно до норми ч. 1 ст. 5 ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг». Таким чином, така роздруківка не може бути доказом, бо не містить електронного підпису, який є обов'язковим реквізитом електронного документа, оскільки у такому разі неможливо визначити адресата повідомлення і зміст такого документа може піддаватись впливу [7].

Отже, як бачимо практика використання електронних доказів при вирішенні цивільних спорів є неоднозначною.

Формування правової однаковості лежить у площині більш детальної процесуальної регламентації порядку використання електронних доказів.

Вказаний підхід у повній мірі корелює із загальними засадами цивільного судочинства, зокрема, ст.ст. 1, 3 ЦПК України, відповідно до яких: *«цивільний процесуальний кодекс України визначає юрисдикцію та повноваження загальних судів щодо цивільних спорів та інших визначених цим Кодексом справ, встановлює порядок здійснення цивільного судочинства. Цивільне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, цього Кодексу, Закону України «Про міжнародне приватне право», законів України, що визначають особливості розгляду окремих категорій справ, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»* [1].

Розглядаючи питання використання електронних доказів хотіли би звернути увагу на положення ст. 100 ЦПК України відносно надання суду (учасникам процесу) копії електронного доказу(зів).

Так, згідно ч. 3 ст. 100 ЦПК України: *«учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом»* [1].

Тут варто зазначити, що процесуальний закон чітко не встановлює відповідно до якого нормативного акта повинен бути засвідчений електро-

нний доказ, що подається в паперовій формі. Зазначена норма ЦПК України є бланкетною.

Подібна законодавча невизначеність створює неоднозначність і на практиці.

У справі № 522/15261/15-ц від 23 січня 2019 року в матеріалах справи були незавірені в передбаченому законодавстві порядку копії листів, які являли собою фактично угоди. Верховний Суд у обґрунтуванні своєї позиції звернувся до положень Національного стандарту України Державної уніфікованої системи документації, Уніфікованої системи організаційно-розпорядчої документації під назвою «Вимоги до оформлення документів» (ДСТУ 4163-2003 7 квітня 2003 року № 55). Таким чином, аналіз даного акту дав суду можливість зробити висновок, що копії не були засвідчені належним чином оскільки були відсутні відповідні відмітки про засвідчення копії відповідно оригіналу, а тому суд відправив справу на новий розгляд [8].

У даному випадку не можна погодитися з вищою судовою інстанцією щодо завірення копії письмово електронного доказу (листів) відповідно до положень Стандарту, оскільки останній не є законом, а підзаконним актом, а у ст. 100 ЦПК України мова йде про необхідність завірення копії відповідно до закону.

На розвиток викладеного Верховним Судом сформована позиція відносно подання до суду роздруківки електронного доказу: *«роздруківка електронного листування не може вважатись електронним документом (копією електронного документа) в розумінні положень частини першої статті 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», тобто не може вважатись доказом, бо не містить електронного підпису, який є обов'язковим реквізитом електронного документа, оскільки у такому разі неможливо ідентифікувати відправника повідомлення і зміст такого документа не захищений від внесення правок і викривлення (Постанова ВС від 11 червня 2019 року у справі № 904/2882/18, від 24 вересня 2019 року у справі № 922/1151/18, від 28 грудня 2019 року у справі № 922/788/19, від 16 березня 2020 року у справі № 910/1162/19)»* [9].

Втім, у вказаному узагальненні Верховного Суду зазначається, що: *на підтвердження заявлених вимог ОСОБА_1 надала скрін-шоти повідомлень з телефону та планшету, роздруківки з Viber, які суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, вважав належними та допустимими доказами, які досліджені судами у їх сукупності та яким надана належна правова оцінка*

(Постанова ВС від 13 липня 2020 року у справі № 753/10840/19)» [9].

Як бачимо у цьому питанні «роздруківки електронного доказу» існують різні судові позиції.

На наш погляд, саме вироблені судовою практикою критерії щодо електронних доказів і повинні стати базою для вдосконалення цивільно-процесуального законодавства у цьому плані.

Подальше використання електронних доказів у судочинстві тільки буде розширяться, значну роль, у формуванні доказової бази, вже зараз може відігравати штучний інтелект, який вже увійшов в суспільне життя. А отже, існує необхідність у вироблені нових підходів щодо застосування ІТ-технологій в судочинстві, з огляду на розвиток таких технологій.

в судочинстві, з урахуванням розвитку таких технологій.

Висновки. Все вищезазначене дає змогу дійти наступного:

– з метою більш ефективного використання електронних доказів в при вирішенні цивільних справ, необхідно окремої уваги приділити процесуальній регламентації електронного доказування;

– положення ч. 3 ст. 100 ЦПК України потребую уточнення щодо порядку посвідчення копії електронного доказу, в контексті визначення загальних засад процедури такого посвідчення;

– електронне доказування все більшу роль буду відігравати в судочинстві, мова йде і про штучний інтелект, а отже, існує необхідність у вироблені нових підходів щодо застосування ІТ-технологій

Список літератури:

1. Mason S., Seng D. Electronic Evidence: Fourth Edition / University of London [Electronic resource]. URL: <https://surl.gd/jhoqlg> (дата звернення: 04.12.2024).
2. Mason S., Rasmussen U. The use of electronic evidence in civil and administrative law proceedings and its affect on the rules of evidence and modes of proof [Electronic resource]. URL: <https://rm.coe.int/1680700298> (дата звернення: 04.12.2024).
3. Шабалін А. В. Цивільне судочинство Естонії: законодавчий огляд, порівняльний аналіз: монографія: НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. К. : Інтерсервіс, 2021. 196 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 10.02.2025).
5. Andrii Shabalin. and all Use digital technologies in judicial proceedings in some countries of Europe and USA. Petita/ Jurnal Kajian Ilmu Hukum dan syariah. Number 246C/Petita/X/2023. 29/10/2023/ ID 218-Article Text-966-1-4-20230814. URL: <https://surl.gd/watvmv> (дата звернення: 10.02.2025).
6. Шабалін А. В. Цивільне судочинство Естонії: законодавчий огляд, порівняльний аналіз: монографія: НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. К. : Інтерсервіс, 2021. 196 с
7. Закон України: Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів, від 18.10.2023 № 2147a-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#Text> (дата звернення: 10.02.2025).
8. Про затвердження Інструкції з діловодства в апеляційних і місцевих адміністративних судах : Наказ Держ. суд. адмін. України від 05.12.2006 р. № 155 : станом на 1 січ. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1345-06#Text> (дата звернення: 10.02.2025).
9. Постанова Верховного Суду від 25.06.2021 р. Справа 643/6581/19; провадження № 61-17333св20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97966695> (дата звернення: 10.02.2025).
10. Постанова Верховного Суду від 17 січня 2022 року у справі № 202/2965/21 про стягнення коштів, отриманих без достатньої правової підстави. URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=102812416&red=100003b0fee4be295f05751ef0bd1c9dc493f5&d=5> (дата звернення: 10.02.2025).
11. Постанова Верховного Суду від 23 січня 2019 року у справі № 522/15261/15-ц. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79776115> (дата звернення: 10.02.2025).
12. Судова практика щодо оцінки електронних доказів. Верховний Суд (Суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, кандидат юридичних наук, доцент Наталія Сакара). URL: <https://surl.li/mwlkic> (дата звернення: 10.02.2025).

Shabalin A.V. ON THE ISSUE OF CLASSIFICATION OF ELECTRONIC EVIDENCE IN CIVIL JUDICIARY OF UKRAINE

The scientific article is devoted to the study of issues related to the use of electronic evidence in civil proceedings in Ukraine. It is indicated that Ukraine's adoption of the European vector of development opens

not only the way for the state to gain membership in the European Union, but also the need to introduce European standards for the administration of justice, which include digitalization. It is noted that, currently, the United Europe occupies one of the leading places in the introduction of modern technologies into public life, this also applies to the legal sphere. The need for digitalization of European justice was mentioned in the Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe of February 28, 1984. R (84) 5 "Committee of Ministers to member states on principles of civil procedure aimed at improving the judicial system": "the bodies administering justice must have at their disposal the most modern technical means in order to enable them to administer justice in the most efficient manner, in particular by facilitating access to various sources of law, as well as by the prompt administration of justice." It is indicated that, for example, in Estonia, since the 1990s, the digitalization of all government, including judicial proceedings, has been actively carried out. Currently, in Estonian civil proceedings there is a set of procedural norms dedicated to e-court. Electronic evidence has also found its place in Estonian civil proceedings. Therefore, e-court, which electronic evidence has become relevant for Ukrainian justice. The Law of Ukraine "On Amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and Other Legislative Acts" introduced § 5 into the Civil Procedural Code of Ukraine (hereinafter referred to as the CPC of Ukraine), which is devoted to the issue of regulating electronic evidence. Along with this, it is noted that the CPC of Ukraine does not establish any features related to the procedure for using electronic evidence in resolving civil disputes, with the exception of the issue of examining evidence by the court (Article 237 of the CPC of Ukraine). Judicial practice ambiguously resolves the issue of admissibility and relevance of such evidence in the process of proving, therefore it is appropriate to familiarize yourself with the specifics of examining electronic evidence in certain categories of civil cases. It is emphasized that judicial practice also indicates the ambiguity of approaches to the use of electronic evidence in resolving civil cases of claim proceedings, this, in particular, applies to the submission to the court (to the participants in the process) of a paper copy of electronic evidence. Based on the results of the scientific article, theoretical conclusions were formulated, and legislative innovations were proposed aimed at improving the Code of Civil Procedure of Ukraine.

Key words: *civil process, civil proceedings, electronic evidence, proof, use of electronic evidence, protection of intellectual property rights, property law.*